

TEKSTNING AF FAKTA-PROGRAMMER

Termer, Talesprog og Troværdighed

Henrik Gottlieb, Københavns Universitet

1. Hvad er fagsprog, og hvem kan oversætte det?

Da *Fagspråkkonferansen '98* beskæftiger sig med oversættelse af fagsprog, må en indledende terminologisk bemærkning vel være på sin plads: "Hvad dækker termen *fagsprog* egentlig over?". Ifølge en erfaren dansk oversætter af fagsproglige tekster er begrebet svært at afgrænse:

"Når jeg ser tilbage på de mange tekster om faglige emner, jeg har oversat i tidens løb, er det mig umuligt at se, hvorledes man skulle kunne nå frem til nogle få kriterier, der skal kunne karakterisere en tekst som fagsproglig og en anden som almensproglig." (Krogh-Hansen 1994: 109)

Trods manglen på en i videnskabelig forstand brugbar (operationel) definition af fænomenet 'fagligt sprog' eller 'fagsprog' vil de fleste i praksis være enige om hvilke tekster der kan siges at være henholdsvis fagsproglige og almensproglige, og et sikkert kendetegn ved fagligt sprog er tekstens ordforråd: "Det er præget af brug af substantiver, der i det daglige kun benyttes af fagfolk og derfor umiddelbart kun forstås af forfatterens kolleger." (ibid: 111) Med denne kontante karakteristik in mente - og med min egen baggrund dels i oversættelsesteori, dels i praktisk tv-tekstning - får jeg let ved at besvare det noget polemiske spørgsmål, som ligger i undertitlen for denne fagsprogskonference. På dansk lyder spørgsmålet: "Fagoversættelse: sprogkundskab uden fagkundskab?". Uden at kende nogen af de øvrige bidragsyderes bud på et svar vil min umiddelbare reaktion nemlig være: "Nej!".

Men på den anden side er man nødt til at gradbøje begrebet 'fagkundskab'. En oversætter kan ikke i streng forstand være ekspert i alle de faglige discipliner eller i alle de teksttyper han eller hun har med at gøre. Men ligesom det gælder for litterære tekster, hvor kun en fagkyndig i sin oversættelse kan (gen)skabe en optimal platform for læserens forståelse og udbytte af teksten, må man som oversætter af mere teknisk fagsproglige tekster have et grundigt indblik i originaltekstens genstandsområde og beherske den terminologi og jargon som præger teksten. Der skal digteriske evner til at oversætte et digt, og der skal altså også et minimum af fagkundskab til at oversætte den faglige tekst. Men man behøver ikke have udgivet digtsamlinger for at oversætte poesi; det er sansen for digtets natur der tæller. Tilsvarende behøver man ikke være fx jurist for at oversætte juridiske tekster, men man skal være inde i juridiske forhold og juridisk sprogbrug i (mindst) to kulturer; en rent mekanisk oversættelse af teksten kan være katastrofal.

Alment sprog kan siges at være i modsætning til både teknisk-fagligt og litterært-fagligt sprog, og forskellen på alment og fagligt sprog fremgår måske tydeligst ved at se hvem de to typer sprog kan oversættes af: Hvor alment sprog "umiddelbart kan oversættes af et almindeligt dannet menneske" gælder det at fagligt sprog "kun kan oversættes af folk, der har *eller er villige til at skaffe sig* den fornødne indsigt i det fag, der behandles i teksten." (Krogh-Hansen 1994: 112-113; min fremhævning).

2. Tekstning som fagoversættelse

Når det gælder tekstning af film, video og tv (tilsammen kaldet billedmedier) må vi operere med endnu en faglig dimension: Tekstning er - i lighed med fx tolkning - i sig selv et fag. Dette elektroniske kunsthåndværk stiller særlige krav til fagets udøvere, og disse tekniske og musiske krav er de samme, uanset om det handler om "litterært" materiale, herunder spillefilm og tv-serier, eller egentligt "fagsprogligt" stof, herunder kortfilm og dokumentarprogrammer. Så når man taler fagsprogoversættelse inden for tekstning, er der altså tale om *fag* i anden potens.

Men også på et andet område afviger fagsprogstekstning fra traditionel fagsprogoversættelse, det være sig mundtlige (*tolkede*) eller skriftlige (*trykte*) former: En stor del af fjernsynets fakta-programmer indeholder indslag med *spontan tale*, oftest i form af interviews; mange programtyper består stort set ikke af anden form for diskurs.

Et samlet billede af fagsprogoversættelsens tre hovedtyper kan derfor se sådan ud:

Error! Bookmark not defined. Skriftligt forlæg	Mundtligt foredrag	Tv-kommentar/interview
Trykt oversættelse	Tolket oversættelse	Tekstet oversættelse
Oversætteren skal 1. have faglig indsigt 2. give teksten autoritet via skriftlig form	Tolken skal 1. have skarp hukommelse 2. have faglig indsigt 3. give talen autoritet trods mundtlig form	Teksteren skal 1. have filmisk sans 2. have faglig indsigt 3. give underteksterne mundtlig troværdighed trods skriftlig form

Man bemærker her tre forhold:

1. Alle 3 former for fagoversættelse forudsætter terminologisk præcision.
2. De trykte og de tolkede oversættelser deler et ideal om skriftlig autoritet.
3. Tolkning gengiver typisk manuskriptbaseret sprog, mens tekstning ofte bygger på spontant talesprog.

3. Tekstning som oversættelsesfænomen

"Er tekstning overhovedet oversættelse?", vil mange sikkert spørge, og selv blandt professionelle tekster er der uenighed om dette spørgsmål. De fleste mennesker vil med ordet "oversættelse" forstå overførsel af et sprogligt udtryk fra ét (talt eller skrevet) sprog til et andet. Og da man almindeligvis oversætter tale til tale og skrift til skrift, vil mange være i tvivl om, hvad de skal kalde et fænomen som tekstning; her er der jo altid tale om overførsel fra tale til skrift.

Mit bud på denne terminologiske knibe er at tale om *isosemiotisk oversættelse* når den oversatte tekst har samme form som originalen, og om *diasemiotisk oversættelse* når den oversatte tekst har skiftet form i forhold til originalen. Både tolkning og skriftlig oversættelse er altså isosemiotiske typer; mens tekstning er diasemiotisk. Oversættelser er de alle tre.

3.1. Tekstningens to hovedtyper

Tekstning kan enten være *samsproglig* (intralingval) eller *tværsproglig* (interlingval).

Samsproglig tekstning: skriftliggørelse

Den første type er ikke oversættelse i almindelig forstand, men overførsel af tale til skrift på samme sprog. Den benyttes af tv-stationer mange steder i verden, typisk ved tekstning af hjemlige tv-programmer - ikke mindst faktaprogrammer - for hørehandicappede. Denne type tekstning er også udbredt i lande som Tyskland og USA, der næsten aldrig benytter tværsproglig tekstning. Desuden finder man den i mange landes undervisningsprogrammer, hvor formen støtter lytteforståelsen, fx hvis danskere skal lære at forstå talt fransk.

Simultantekstning, som benyttes - især i nyhedsprogrammer - i Sverige, Holland og Storbritannien, er altid samsproglig. Dens primære målgruppe er de hørehandicappede seere. Da hele tekstningsprocessen udføres under selve udsendelsen, er denne form ikke synkron med originalen, og derfor - jf. punkt 4 i definitionen i afsnit 3.2 - ikke at regne som egentlig tekstning. (For yderligere beskrivelse af simultantekstning, se Ivarsson 1992: 142-148).

Tværsproglig tekstning: diagonal oversættelse

Denne "normale" form for tekstning gengiver dialog på ét sprog med skrift på et andet, og det er denne type oversættelse, denne artikel fokuserer på. Det enestående ved tværsproglig tekstning er, at der her er tale om *diagonal oversættelse*: den "skrår over" fra mundtligt fremmedsprog til skriftligt hjemligt sprog. Den skifter både sprog og form, hvor skriftlig oversættelse og tolkning jo er fælles om kun at skifte sprog, men ikke form.

3.2. Tekstning defineret

Fælles for al tekstning - såvel tværsproglig som samsproglig - er at den udmærker sig ved at være (1) *forberedt* kommunikation med et (2) *skriftligt* udtryk af (3) *additiv* natur, (4) præsenteret *synkront* i en (5) *flygtig* og (6) *polysemiotisk* helhed.

- 1) Ved at være **forberedt** adskiller tekstning sig fra andre typer oversættelse af mundtligt materiale, først og fremmest tolkning.
- 2) Ved at være **skriftlig** adskiller tekstning sig fra andre typer billedmedieoversættelse, først og fremmest dubbing (eftersynkronisering).
- 3) Tekstning er **additiv**: modsat alle andre typer oversættelser tilføjer den verbalt materiale til originalen, hvis oprindelige sproglige indhold forbliver intakt.
- 4) Tekstning er **synkron**: hver enkelt tekstblok eksponeres samtidig med det verbalelement den repræsenterer.
- 5) Tekstning er **flygtig**: læsetiden bestemmes ikke af læseren, men styres af den eksponeringstid teksten giver hver enkelt tekst, hvilket igen afhænger af tale tempo og klipperytme i programmet.
- 6) Tekstning indgår i et audiovisuelt, **polysemiotisk** udtryk, hvor den kun skal formidle en del af den samlede kommunikation.

3.3. Spørgsmålet om kondensering

Den kondensering af det mundtlige forlæg, som i praksis er en uundgåelig del af de fleste tekstningsopgaver, har jeg valgt *ikke* at betragte som et definerende træk. Årsagen er, at den typiske opstramning eller nedkortning af teksten er udtryk for et bevidst valg fra afsendersiden: Kondensering er ikke en uomgængelig følge af de tekniske eller semiotiske forhold ved tekstning. De argumenter hvormed man fra professionel side begrundes kondensering af dialogen ved (tv)tekstning er:

A. *Hensynet til seernes læsehastighed.*

En række undersøgelser i flere europæiske lande tyder på, at de fleste seere er 5-6 sekunder om at læse en tolinjet tekstblok på tv-skærmen, hvis de samtidig skal følge med i programmet. Hvis man oversatte alt hvad der bliver sagt i en talestrøm mellem to vejrtrækningspauser - en periode på netop 5-6 sekunder - ville det fylde ca. 3 linjer a 35 tegn.

B. *Ønsket om at undgå for meget tekst i billedfladen.*

Hvis man jævnlige eksponerer 3 linjer med tekst nederst i fjernsynsbilledet, går der for meget visuel information tabt. Konklusion: Teksten må kondenseres med op til en tredjedel.

I næste afsnit sætter vi lup på dette hævdundne princip om nedkortning af dialogen; et princip der nærmest har fået karakter af dogme blandt tekstningens fagfolk.

3.4. Talesprogets redundans: nedskæring uden tårer

I tekstning er talehandlingen i fokus: hensigt og forståelse er vigtigere end isolerede enkeltord. Dette pragmatiske hensyn giver teksteren en vis sproglig frihed, men til gengæld skal hver enkelt tekst formuleres, opbygges og indkodes i pagt med informationsindholdet i de andre semiotiske kanaler - dvs. udtrykssider som lydeffekter, billedindhold og billedforløb - som publikum skal forholde sig til. Og denne kreative balanceakt skal udføres inden for ganske bestemte rammer.

Således arbejder de fleste tv-stationer i Europa ud fra den førnævnte norm om at en tekstblok højst må fylde to linjer, og at en udfyldt blok på 60-70 tegn skal stå på skærmen i ca. 6 sekunder. Eksponeringshastigheder højere end 10 tegn i sekundet (10 cps) accepteres normalt ikke.

Da taletempoet på skærmen - som ved normal samtale - som regel langt overstiger hvad der svarer til 10 cps, må teksteren altså skæres ned i dialogen. Alene på grund af leksikalske og syntaktiske forskelle mellem de forskellige sprog vil en sådan kvantitativ reduktion variere, men ved en tv-tekstning (mellem europæiske sprog) reduceres tekstomfanget typisk med en tredjedel. Men det er heller ikke altid sagen at få det hele med: Hverken en *samsproglig* tekstning - typisk et hjemligt program tekstet for hørehandicappede - der transskriberer alt hvad der siges, eller en *tværsproglig* tekstning der oversætter hvert et ord, vil gøre sig godt på skærmen.

Dette behov for stramning af teksten er udløst af to forhold:

- 1) *Intersemiotisk redundans* imellem de samtidige udtryk. Her er der tale om, at seeren kan supplere den sproglige information i underteksterne med information fra andre semiotiske kanaler: lyd (personernes stemmeføring) og billede (kropssproget og det synlige handlingsforløb i filmen).
- 2) *Intrasemiotisk redundans* i dialogen. Især ved **spontan** talesprog (som jo præger visse fakta-programmer) vil ikke blot indholdet af det sagte, men også fremstillingen af den talende, være tjent med en vis kondensering af teksten. De færreste talere ønsker at se det har sagt gengivet slavisk: Ved læsning tilgiver øjet ikke alle de småfejl som øret godtager som en del af talesprogets natur.

Også **planlagt** talesprog, selv ren manuskriptoplæsning a la dokumentarfilm, kan indeholde så tilpas mange (redundante) talesprogstræk, at en let kondensering vil fremme forståelsen af det sagte. Og det er jo hensigten med det hele.

I Norge viser en nyere undersøgelse, at dialogen i tre typiske udenlandske spillefilm, teksten af NRK, kondenseres med mellem 22 og 37 procent (Lomheim 1995). At en film eller et program - det være sig fakta eller fiktion - derfor opviser en kvantitativ reduktion på 30 eller 35 procent, betyder altså ikke en indholdsmæssig eller *kvalitativ* reduktion af et så voldsomt omfang, hvad flere analyser da også bekræfter (Gottlieb 1994: 77-94; Hartama 1996).

I øvrigt er der også andre forhold end de to tekniske (spørgsmålet om tid og plads) og de rent sprogligt-semiotiske, som jeg har nævnt ovenfor (spørgsmålets om talesprogets "korrekthed" mv.) der kan medvirke til at dialogen kondenseres i underteksterne. I en belgisk undersøgelse - en af kun få publicerede artikler om tekstning af fakta-programmer - nævner forfatteren faktoren "explicitation and acculturation", altså tydeliggørelse og tilpasning til målsprogskulturen (Ramael 1996: 118). I lighed med danske undersøgelser (Gammelgaard 1993 og Gottlieb 1994: 77-82) finder hun at dette sidste hensyn af teksteren tilmed opleves som så afgørende, at underteksterne af og til udbygges i forhold til forlægget, hvad termen 'explicitation' jo også lægger op til.

3.5 Kondensering og læsehastighed: Nordisk uenighed

I Europa er tekstning den foretrukne form for tv-oversættelse i en række mindre sprogsamfund. De omfatter foruden de nordiske lande tillige lande som Holland, Belgien, Portugal, Slovenien, Kroatien og Grækenland. Og selv om man de fleste steder prøver at efterleve 6-sekunders reglen, viser der sig nogle klare forskelle, både mellem forskellige programgenrer, og fra land til land. Allerede i 1988 gjorde en norsk tekstningsekspert opmærksom på forskellene i eksponeringstid i Norden: En spillefilm som i dansk tv ville blive forsynet med 850 tekster, ville i Norge kun indeholde 650 tekster, og i Sverige så få som 500. Finland lå på det tidspunkt tæt på den svenske praksis (Nordang 1989: 113).

Selv om den gennemsnitlige svenske tekstblok indeholder mere tekst end de danske og norske, kondenserer svenske tv- og videotekster kraftigere end deres norske og især danske kolleger, og det har ikke ændret sig siden 1989. Men danskerne er ikke længere de hurtigste tekstlæsere i Norden; under et studiebesøg i Finland i 1997 erfarede jeg, at i hvert fald kommercielt finsk tv nu tager udgangspunkt i en eksponeringshastighed på 14 cps. Finnerne får altså tit kun 4 sekunder til at læse en næsten udfyldt tolinjet tekstblok på 56 tegn.

4. Tekstning af fakta-programmer: sværere end tekstning af fiktion?

Hvis vi nu forlader de mere mediespecifikke forhold og går over til at sammenligne tekstning af fakta-programmer med tekstning af fiktion, viser der sig nogle interessante forskelle - ikke blot imellem de to hovedgrupper, men også inden for kategorien "fakta-programmer", der dækker over flere tekstgenrer.

Disse vidt forskellige genrer - omfattende fx et dokumentarprogram om g nmanipulation, en portr tudsendelse, og et politisk debatprogram med gæster i studiet - stiller forskellige krav til oversætteren; såvel genstandsområder som sprogets funktioner i programmerne afviger betydeligt fra hverandre.

Da oversætteren ved tekstning af fiktionsprogrammer tillige har større frihedsgrader end fakta-oversætteren - der for visse programtypers vedkommende er underlagt et håndfast krav om terminologisk ækvivalens - kunne man derfor tro, at det var lettere at tekste fiktion end fakta. Men det er sjældent tilfældet; ved tekstning af film og serier skal man for hver enkelt replik ramme den

rigtige sprogtoner. Teksteren skal altså spille på et bredt register af stilistiske varianter, nøje afstemt efter de personer seerne på det givne tidspunkt kan se og høre. Seeren skal kunne identificere sig med den talende - eller i det mindste identificere den oversatte tekst med vedkommende.

Tilsvarende gælder det at seerne af et faktaprogram ønsker oplysning; man vil informeres om noget på en klar og saglig måde. Her er den sproglige form underordnet det faktuelle indhold. Det gælder uanset om de pågældende programmer eller indslag er baseret på *kommentar* eller på *interview*; mens mange dokumentarprogrammer har hovedvægten lagt på manuskriptbaseret fagsprog, typisk gennem indtalte speakerkommentarer, vil portrætgenren - og i endnu højere grad udsendelser "direkte" fra tv-studiet - være præget af spontan tale. Spørgsmålene kan være skrevet ned på forhånd, men svarene er (næsten altid) spontane.

I skematisk form kan forskellene mellem tekstning af fremmedsprogede fakta- og fiktionsprogrammer stilles sådan op:

Error! Bookmark not defined.TABEL 4	Fakta-tekstning		Fiktions-tekstning
Fokus	Information (om noget)		Identifikation (med nogen)
Krav til sproget	Terminologisk præcision		Stilistisk præcision
Fremmed-sprogligt forlæg	Interview: Spontan tale (intet manus) Faktor + 1	Kommentar: Ikke-spontan tale (oplæst manus) Faktor - 1	Film & serier: Semi-spontan tale (manus-baseret skuespil) Faktor 0
Kondensering af forlægget	Ønskværdig Faktor + 1	Nødtvungen Faktor - 1	Uproblematisk Faktor 0
Krav til oversætteren	Viden om verden uden for sproget		Sans for sprogets egen verden

Som det fremgår af tabellen, deler fakta-tekstning sig på afgørende områder i to ekstremer (- 1 og + 1), mens fiktions-tekstningen indtager en neutral midterposition (0).

I øvrigt er der, især hvad angår de nederste felter, i tabellen tale om en let forenkling. I praksis er der nemlig, både mht. sproglig form og indhold, en vis overlapning mellem fakta- og fiktionsprogrammer. Det betyder, at man som tekster godt i et "rent" faktaprogram kan stå over for fx allusioner og ordspil, hvis løsning kræver samme sproglige kreativitet som den der fordres ved tekstning af de genrer, som nærmest *bygger* på leg med sproget: comedies og satiriske programmer (se i øvrigt Gottlieb 1997a).

Omvendt kan mange fiktionsprogrammer placere seeren i "snævre" miljøer, hvor der hersker en særlig jargon eller terminologi. En film som den amerikanske *Top Gun*, der udspiller sig i den amerikanske marines luftvåben(!), kræver således mindst lige så meget terminologisk research som programmer om international finanspolitik eller menneskets fysiologi. Fælles for alle sådanne programmer præget af særlig terminologi er i øvrigt, at de i streng semantisk forstand

"bedste" oversættelser af bestemte termer ikke altid er brugbare i en tekstning. Netop mht. *Top Gun*, som jeg selv tekstede for Danmarks Radio, viste det sig således, at piloterne i det danske forsvar selv bruger mange af de amerikanske pilot-udtryk, som er delvis gennemskuelige for et engelsktalende publikum, men helt uforståelige for et dansk. Jeg måtte derfor opfinde danske ækvivalenter til et par af disse udtryk, mens andre måtte forklares via omskrivninger.

Udover at der altså kan være terminologiske udfordringer i fiktion, og "litterære" kvaliteter i faktaprogrammer, er der også et andet aspekt, der kan gøre grænsedragningen mellem fiktion og fakta vanskelig. Mange moderne tv-programmer er nemlig udformet som et konglomerat af genrer, hvor fx fakta-prægede indslag veksler med underholdning og ren fiktion. Man kan derfor konkludere, at for at være en dygtig fakta-tekster skal man også have talent for oversættelse af fiktion, ligesom en dygtig tekster af tv-fiktion må have bred viden om - og sans for at finde frem til - de terminologiske subkulturer i verden uden for sproget.

4.1 Tekstning af tv-nyheder: oversættelse under tidspres

Al fremmedsproget tv-fiktion og de fleste af faktaprogrammerne har ét fælles træk: såvel original som oversættelse er udarbejdet på forhånd, i god tid før udsendelsen. Det betyder at man - alt efter hvor mange ressourcer man på den enkelte tv-station ofrer på programmet - kan opnå en efter egne begreber optimal oversættelse.

I modsætning til disse redigerede programmer står de dagsaktuelle nyhedsprogrammer. Her foreligger de fremmedsprogede sekvenser ofte først umiddelbart før, eller under, udsendelsen. Disse indslag skal derfor tit oversættes "live", typisk ved hjælp af en indtalt kommentar af mere eller mindre simultan art. Men så snart der er mulighed for det, sørger man i lande som Danmark for at tekste sådanne fremmedsprogede indslag. Resultatet bliver dog ofte mindre helstøbt end for fiktions- og faktaprogrammernes vedkommende. Det skyldes disse tre forhold:

- 1) Underteksterne er oftest skrevet umiddelbart før (nyheds)udsendelsen, under betydeligt mere stressede forhold end dem, tekstning normalt udføres under.
- 2) Teksteren har ofte hverken manuskript eller en videokopi at støtte sig til, kun lydsiden fra et almindeligt kassettebånd.
- 3) Der er, fx på *Tv-Avisen* i Danmarks Radio, tale om direkte påtrykning: Teksterne placeres først i billedet under selve udsendelsen.

Ud fra en fagsproglig synsvinkel kan man anføre, at netop når der som her oversættes under tidspres, bør fagkundskaben hos oversætterne være helt i top. En nyhedstekster sørger da også for at følge særdeles godt med i tidens emner og politiske brændpunkter, blandt andet via udenlandsk presse og tv. Alligevel kan der opstå problemer med såvel sproglig form som (politisk) indhold i denne utaknemmelige form for fagoversættelse (se Tveit 1994, Heine 1994 samt O'Shea 1996).

5. Tekstning - ikke det eneste saliggørende

I det foregående har jeg beskæftiget mig med tekstning som noget naturgivent, men der er selvfølgelig andre måder hvorpå man kan oversætte fremmedsproget materiale - såvel fakta som fiktion - inden for billedmedierne. Nedenfor følger en kort oversigt over verdenssituationen på dette område.

5.1 Fiktion: international rivalisering mellem tekstning, dubbing og voice-over

Tekstnings-landene

De traditionelle tekstningslande er - foruden Danmark og Norge - Sverige, Finland, Island, Holland, Belgien, Portugal, Grækenland og Israel. I de senere år er også de baltiske lande og lande som Færøerne, Wales, Irland, Slovenien, Kroatien, Bulgarien, Saudi-Arabien, Argentina, Brasilien, Kina og Australien i forskelligt omfang begyndt at satse på tekstning.

Tekstningslandene kan man inddele i fire grupper, efter tekstningens funktion:

- 1) Tekstning af fremmedsprog til flertalssproget: Danmark, Sverige, Norge, Island, Færøerne, Holland, Portugal, Estland, Letland, Litauen, Slovenien, Kroatien, Bulgarien, Grækenland, Argentina, Brasilien, Saudi-Arabien m. fl.
- 2) Tosproget tekstning af fremmedsprog: Finland, Belgien, Israel, (Syd)Kina.
- 3) Tekstning af (det oprindelige) mindretalssprog til flertallet: Irland, Wales.
- 4) Tekstning af flertalssproget til indvandrede mindretal: Australien, Israel.

Israel udgør her et interessant særtilfælde ved at supplere tekstning på hebraisk + arabisk (én linje til hvert sprog) med tekstning på russisk (Kaufmann 1998).

Dubbing-landene

I de større sprogsamfund i Vesten er der to muligheder: Enten er det meste tv- og filmmateriale indspillet på ens eget sprog (som folk oplever det i Storbritannien, USA og den engelsktalende del af Canada) eller også eftersynkroniserer man næsten alt (som i Tyskland, Frankrig, Italien og Spanien) og nøjes med at tekste "smalle" programmer, dvs. programmer, som henvender sig til mindre, oftest veluddannede, grupper af befolkningen. Det er værd at bemærke, at man også i lande som ellers undgår tekstning, herunder Japan og USA, har indført særlige tekstninger for hørehandicappede.

Eftersynkronisering - med fagtermen **dubbing** - er langt den dyreste form for billedmedieoversættelse og benyttes kun ved oversættelse af fiktion (spillefilm, tv-serier, etc.).

Dubbing udføres ved at

- 1) filmens eller programmets originale dialoglyd fjernes,
- 2) hver af de centrale stemmer dubbet af hver sin skuespiller,
- 3) replikkerne indtales (næsten) synkront med mundbevægelser og mimik, og
- 4) musik og lydeffekter bevares eller genskabes som i originalen.

Voice over-landene

I større importlande uden for Europa - som fx Mexico, Indonesien og Japan - dominerer eftersynkroniseringen, men i mange tredjeverdenslande, og i det stadig fattige, men storimporterende Østeuropa oversættes især tv og video ofte ved hjælp af den enkleste metode, **voice-over**. Denne form for indtaling kender vi i Danmark fra fjernsynets børneprogrammer, og oversættelsen udføres simpelthen ved, at én eller ganske få skuespillere lægger stemme til alle personerne i programmet, mens originallyden blot tones ned, eller overdøves, i sekvenser med indtaling.

Ofte hører man de første og de sidste stavelser på originalsproget, med voice-over indimellem. Voice over-formen er lige så billig som den er elsket - i de lande hvor man aldrig har kendt til andet.

5.2 Faktaprogrammer: Versionering som ideal

Som vi har set, er situationen verden over mht. oversættelse af tv-fiktion meget broget. Hvad angår faktaprogrammer er billedet mere ensartet: I både tekstnings- og dubbinglandene er den optimale form en **versionering**, hvor interviews tekstes, mens den fortællende speakerstemme (kommentar-sekvenser) erstattes af en indtaling. (At denne "luksus-oversættelse" langt fra altid praktiseres i de nordiske lande, ses da også af, at jeg i indledningen medtog formen 'kommentar' på linje med 'interview' som noget der typisk tekstes.) I dubbinglandene sker der tit det, at kommentar ganske vist erstatter kommentar, men at man laver voice-over af interviews og andre sekvenser, hvor den talende ses i billedet.

6. Tekster vi for folk der kan sproget?

Modsat hvad der gælder for alle andre typer oversættelse har man ved tekstning - som følge af dens additive natur - en særlig mistelten der skal tages i ed: den oprindelige dialog. Særlig ved tekstning fra engelsk til et skandinavisk sprog eller nederlandsk (sprog som oven i købet er nært beslægtet med engelsk) må teksteren tage i betragtning at en stor del af seerne - i hvert fald ifølge deres eget udsagn - forstår engelsk.

Og denne fortrolighed med engelsk skyldes blandt andet, at vi i denne del af verden lige siden tonefilmens fremkomst for næsten 70 år siden har sværget til tekstning - og at op til 90% af de udenlandske film og programmer er på engelsk. Og netop dette, at vi i Skandinavien har fået en af verdens mest engelskkyndige (ikke-modersmålstalende) befolkninger, medvirker ofte - ærgerligt nok - til at vi spises af med lidet mundrette oversættelser i fjernsynet.

Et typisk tilfælde har vi, når helten i en film, efter en voldsom scene, på spørgsmålet: "Are you all right?" roligt svarer "Yes". Dette gengives meget ofte (af dovenskab og/eller af angst for sladreeffekten fra den engelske dialog) med denne "standard-tekstblok":

- Er du uskadt?
- Ja.

Her foretrækker teksteren et politirapport-agtigt udtryk i første linje for at undgå, at "Yes" bliver gengivet med "Nej", som i det mere mundrette:

- Skete der noget?
- Nej.

Denne måde at tekste på er udtryk for en noget uheldig vurdering af hvad oversættelsens mindste enhed er: I stedet for at betragte enheden 'spørgsmål + svar' som et pragmatisk hele, bliver disse elementer gengivet hver for sig. Men mon ikke teksteren havde formuleret sig mere idiomatisk hvis kildesproget havde været et andet end engelsk? Denne form for sproglig selvrenselse kan ses som en interessant afart af fænomenet anglicismer i oversættelser (Gellerstam 1986; Gottlieb (under udarbejdelse)).

Forventningerne til publikums engelskkundskaber kan også få mere drastiske konsekvenser: Allerede nu er situationen den, i hvert fald i Danmark, at adskillige "smalle" engelske bogtitler,

især romaner og lærebøger, ikke længere oversættes til dansk. Et så stort antal danske bogkøbere læser engelsk, at det ikke længere kan betale sig at oversætte disse værker. Mange vil hellere have hurtig adgang til en billig (pga. de høje oplagstal) originaludgave - som de så ikke forstår 100% - end at vente på en (dyrere) dansk udgave.

Slutstenen på denne udvikling kan på tv-området vise sig at blive, at vi om få år ikke længere behøver tekste film og tv fra engelsk: Danmark bliver en nation af sofa-tekstere.

7. Tekstningsforbruget i Danmark

Men stadig er det "forbudt" ikke at tekste udenlandske programmer og programindslag i dansk fjernsyn. Selv velartikulerede norske bokmål-talere bliver teksten i danske nyhedsprogrammer, hvorimod svært forståelige danske dialekttalende (en uddøende race) ikke "må" tekstes i normale programmer.

Den indtil videre selvfølgelige oversættelse af fremmedsprogede film og tv-serier lægger internationalt beslag på betydelige resurser - dubbing-landene bruger endda 10-15 gange så meget pr. film som tekstningslandene - og udenlandske (læs: amerikanske) spillefilm opnår typisk høje seertal overalt i verden. Men også fakta-programmer kan tåle at blive oversat: udenlandsk producerede dokumentarfilm nyder - i hvert fald i Danmark - stor popularitet blandt seerne. I Danmark, som i mange andre lande, hvor en stor del af sendefloden er udfyldt af udenlandske, billigt indkøbte og tekstede programmer, foretrækker seerne dog nationale programmer, gerne tv-dramatik med landets egne skuespillere (se også Gottlieb 1994: 142 og Gottlieb 1997b: 151-152).

Men som omtalt befinder Danmark sig i den - internationalt set - ret specielle situation, at vi dels importerer størstedelen af vores biograffilm og tv-programmer, dels tekster dem. Som andre mindre sprogsamfund i den rige del af verden vælger vi af økonomisk-sprogpolitiske grunde en oversættelsesform, som yder det fremmedsprogede materiale stor retfærdighed, men som kræver en befolkning af gode læsere. Og teksterne *bliver* læst: I Danmark er tv-tekster de mest læste oversættelser.

Gennemsnitsdanskere så i 1993 fjernsyn i knap 18 timer om ugen, hvortil kommer et video-forbrug på halvanden time. Da der i ca. 20% af den tid, folk ser tv, er tekster på skærmen, omfatter danskernes tv- og videoforbrug dermed ca. 4 timers egentlig læsning af oversatte tekster på skærmen.

I modsætning hertil brugte danskerne i 1993 kun 1 time og 10 minutter om ugen på (fritids)-læsning af bøger og andre trykte oversættelser (Gottlieb 1997b: 148-153).

I de sidste fem år har man visse steder - bl.a. i Frankrig - kunnet spore en vis afmatning i befolkningens tv-forbrug, suppleret med en tendens til (øget) polarisering mht. folks valg af medie: stadig flere holder op med at læse aviser, og får nu kun nyheder gennem tv, mens andre befolkningsgrupper ser ud til at læse (endnu) flere bøger nu end før; danske boghandlere melder om øgede salgstal i 1996 og 1997, i forhold til tidligere år.

I Danmark er der dog intet der tyder på at den gennemsnitlige sening af (oversatte) tv-programmer er mindre nu end i 1993. Imidlertid er der, udover den muligt øgede interesse for bøger i visse samfundslag, endnu en faktor der vil kunne dæmpe tekstningsforbruget, nemlig befolkningens sening af ikke-oversatte fremmedsprogede tv-kanaler. Hidtil har denne type tv-

forbrug i Norden stort set været begrænset til unge, men hvis disse seere fortsætter med at se udenlandsk (især engelsksproget) tv, kan vi på længere sigt - som nævnt i forrige afsnit - få en situation der minder om den som i Danmark allerede nu kan konstateres inden for bogverdenen: man oversætter kun det mest populære stof.

8. Produktionen af oversættelser internationalt

Af de eksisterende bibliografier over litteraturen inden for området (Gambier 1997; Gottlieb 1998) fremgår det klart, at der er skrevet mere om tekstning af spillefilm og serier end om fakta-tekstning. Også hvad angår litteraturen om oversættelse i det hele taget, både den videnskabelige og den pædagogiske, indtager fiktion en dominerende rolle: Der *skrives* mere om oversættelse af romaner, drama og poesi, end om rent fagsproglige tekster.

Men ser man på hvad der *produceres* af oversættelser, er forholdet et ganske andet. Som enhver fagsprogoversætter sikkert ved, oversættes der mange flere politiske, administrative, juridiske og tekniske tekster, end tekster af rent litterær karakter. Der laves ikke mange samlede opgørelser over disse størrelser, men jeg vil her citere en belgisk undersøgelse vedrørende dette lands fransksprogede produktion af oversættelser i 1990 (Chaballe & Klein 1994). Mens juridiske, videnskabelige, tekniske og økonomiske tekster udgjorde 78,3% af oversættelsesarbejdet, tegnede litterær oversættelse af voksenlitteratur sig kun for 0,1% af arbejdsmængden. Børnebøger og tegneserier bidrog med 1,0% af oversættelsesarbejdet, mens oversættelse for film, tv og radio beløb sig til 3,7% af arbejdsmængden.

Selv om Belgien måtte modtage 90% af sine litterære oversættelser fra sine nabolande - Wallonien forsynes delvis med fransk-producerede, og Flandern med hollandsk-producerede oversættelser - er kontrasten mellem fagoversættelse og litterær oversættelse voldsom: Forholdet er i så fald - selv når man medregner børnebøger og tegneserier under 'litteratur' - 78 : 2. Også i lande som Danmark og Norge må vi altså regne med en voldsom overvægt af fagsproglige oversættelser - på *produktionssiden*, vel at mærke. Hvad angår *receptionen*, vil en oversat roman jo blive læst af mange flere personer end fx en teknisk tekst oversat for en snævrere målgruppe.

9. Kurset i Billedmedieoversættelse

I afsnit 2 beskæftigede jeg mig med spørgsmålet om tekstning som et særligt fag. Om dette spørgsmål sagde en norsk NRK-tekster på en tekstningskonference i København i 1988, da tekstningens teori og didaktik endnu var næsten uopdyrket land:

“Tekstingen i Norge er som regel bra. Av og til er den glimrende. Noen ganger er den direkte slett. Slik vil kanskje hovedbildet fortsatt være selv med bedre teoretisk opplæring og nye maskiner, men jeg tror at vi iallfall kan fjerne de verste utvekstene og styrke de sunne tendensene hvis vi samler oss i ett miljø som ser på teksting som et fag og et yrke, ikke bare et levebrød.” (Haddal 1989: 30)

I Danmark var vi dengang i en tilsvarende situation, og delvis i et forsøg på at styrke den faglige viden på området besluttede vi på Københavns Universitetets *Center for Oversættelsesvidenskab og Leksikografi* at etablere et egentligt universitetskursus i tekstning. Siden 1991 har vi derfor (under Åbent Universitet) for Engelsk Institut afholdt en række overbygningskurser i Billedmedieoversættelse. Som navnet antyder, er der her tale om en disciplin hvor man dels beskæftiger sig med almene oversættelsesforhold, herunder spørgsmålet om hvad der kendetegner en god oversættelse, dels med en række forhold der er specielle for film- og tv-mediet, i særlig grad den altid nærværende billedside. Både ved dubbing og ved tekstning af film og tv har oversætteren jo

en stadig med- og modspiller i det der foregår på skærmen eller lærredet, herunder personernes kropssprog og taletempo.

I den praktiske del af kurset lægger vi stor vægt på at optræne de studerendes evne til at aflytte og fortolke den udenlandske dialog og gengive denne i både sprogligt og æstetisk velformede undertekster. I denne proces er arbejdsformen papirløs: de studerende udformer og indkoder selv deres undertekster på professionelle tekstningsanlæg, men har ikke manuskript til de film og programmer som de tekster. De afleverer heller ikke deres tekster på papir, men på diskette, hvor såvel teksterne som disses ind- og ud-tider er indlæst. Såvel ved øvelser som ved de to praktiske eksaminer er det altså underteksterne i det filmiske forløb der bedømmes, ikke nogle sætninger på et stykke papir.

Til gengæld er der masser af papir involveret i kursets teoretiske del, der kører sideløbende og hvori der også aflægges to prøver. Internationalt er der gennem de seneste år i nogen grad rådet bod på tidligere tiders manglende akademiske opmærksomhed over for fænomenet billedmedieoversættelse. Derfor har vores studerende nu adgang til masser af skriftlige kilder om en lang række kulturelle, sproglige og filmiske aspekter ved tekstning.

En stor del af denne nye forskning er affattet på engelsk, men skabt i netop de små sprogsamfund hvor man er vokset op med undertekster. Dog bør man, for at få det fulde udbytte af kursets teoretiske side, foruden engelsk kunne læse de skandinaviske sprog samt tysk og fransk. Og en del af de hidtidige studerende har da også haft baggrund i andre sprog end lige engelsk og dansk, enten qua tilknytning til fx germansk eller romansk institut, eller i kraft af en udenlandsk baggrund. Foruden de udenlandsk fødte studerende nu bosat i Danmark har vi tillige haft studerende fra Slovenien, Frankrig, Sverige, Polen og Spanien.

På kurser med ikke-skandinavisk deltagelse benytter vi engelsk som arbejdssprog, og det fungerer fint, da de fleste af de film vi bruger i undervisningen, er britiske eller amerikanske. Skønt mange af vores studerende er tiltrukket af kombinationen oversættelse og elektroniske medier, og måske drømmer om at se deres navn på tv-skærmen, har det aldrig været tanken med kurset at skaffe arbejdskraft til den danske tekstningsbranche (skønt mange af de dygtigste kursister faktisk har fået job som tekstere). Derved afviger kurset fra tilsvarende kurser andre steder i Europa, hvor man fx i Wales - pga. øget regional selvbevidsthed - har brug for walisisk-talende tekstere. Her har man - som i resten af Storbritannien - ingen videre tradition for tv-oversættelse, men dels ønsker man at kunne tekste udenlandske programmer til walisisk, dels har man haft et akut behov for folk der kan tekste walisisk-sprogede egenproduktioner til engelsk - med det formål at nå ud til det store flertal af walisere der ikke forstår walisisk. Ved at udnytte tekstede programmets dobbelte sprogpædagogiske kvaliteter (forbindelsen mellem tale og situation, samt 'facitlisten' på det kendte sprog) håber de lokale myndigheder yderligere at øge interessen i Wales for landets eget sprog og egen kultur. En klog reaktion på en tankevækkende sproglig kolonisering, hvis begyndelse for århundreder tilbage vækker mindelser om situationen i Danmark - og måske Norge - i dag.

9.1 Kursets opbygning og principper

Som tidligere nævnt tilstræber kurset i Billedmedieoversættelse, at udviklingen af de studerendes teoretiske indsigt og praktiske færdigheder går hånd i hånd. Dette symbiotiske princip udmønter sig såvel i undervisningen som ved de eksaminer der skal tages i løbet af kurset. Kurset - der i forkortet udgave også udbydes til almindelige overbygningsstuderende - fungerer i sin fulde

størrelse som anden del af et fire-semesteres overbygningskursus i oversættelsesvidenskab under Åbent Universitet. Heraf er de første to semestre helliget henholdsvis almen oversættelsesteori og praktisk oversættelse mellem dansk og engelsk. ÅU-billedmediekurset kan også tages separat, med valør af et halvt årsværk.

Indtil sommeren 1998 har omkring 60 studerende bestået deres eksaminer på kurset under Å.U., mens knap 30 har gennemført det forkortede kursusforløb som dagstuderende ved Københavns Universitet. I september 1998 starter et nyt hold (på 38 studerende) under Åbent Universitet.

Kurset består af disse to moduler:

1. Et halvårligt *basismodul* med generel indføring i billedmedieoversættelse.
 - Eksaminer: 1a) Mundtlig prøve i oversættelsesteoretiske spørgsmål i en billedmediesammenhæng (30 minutter + forberedelse).
 - 1b) Praktisk *prima vista*-tekstning af tv-sekvens på 5 minutter uden manuskript, men med hjælpemidler (3 timer).
2. Et halvårligt *specialmodul* med mulighed for fordybelse i særlige metoder, genrer, eller sprogkulturer.
 - Eksaminer: 2a) Artikel om et selvvalgt emne inden for billedmedieoversættelse (hjemmeopgave, 1 måned).
 - 2b) Professionelt udført tekstning eller dubbing af en mindst 25 minutter lang selvvalgt tv-sekvens (1 måned).

Disse fire prøver sikrer at de studerendes indblik i fagets teori forankres i en personlig oplevelse af praksis - eller, anskuet fra den modsatte side: at de praktiske færdigheder bliver parret med kritisk sans og en viden om de mange indfaldsvinkler som billedmedieoversættelse kan beskrives og forklares ud fra.

9.2. Oversættelsens dimensioner: et eksempel på teori

På kurset kommer vi blandt andet ind på: *billedmedieoversættelse kontra litterær oversættelse, sprogpoltiske konsekvenser af Europas opdeling i tekstnings- og dubbinglande, grammatiske og pragmatiske forskelle mellem tale- og skriftsprog, problemer ved gengivelse af kulturspecifikke størrelser i originaldialogen, undertekster som billedelement, og genre- og publikumsafhængige tekstningsstrategier*. Det er inden for dette sidste aspekt, at de forskellige vilkår for fakta- og fiktionstekstning bliver diskuteret.

Nogle af de begreber vi benytter i undervisningen er anskueliggjort i oversigterne på de følgende sider. Her opregnes de mange dimensioner - eller parametre - som tilsammen definerer de forskellige typer oversættelser vi i dag er omgivet af.

Kildetekst-parametrene afgrænser de forskellige teksttyper; oversættelses-parametrene beskriver de mange planer oversættelser kan variere på. I venstre side af oversigterne angives modpolerne for hver parameter; her angiver en skråstreg (/) en antagonistisk modsætning mellem to ekstremer, mens en pil (>) viser at der for den pågældende parameters vedkommende er tale om et kontinuum, altså en glidende overgang mellem to eller flere yderpunkter. Eksemplerne i højre side afviger (så vidt muligt) kun fra hinanden på det ene plan som den pågældende parameter er udtryk for. Det betyder fx at 'forretningsbrev' og 'poesi' (i tabel 9.2.1) ikke er modstillet, da

forskellene mellem disse teksttyper befinder sig på flere parametre. Noget tilsvarende gælder for oversættelsestyper som 'konferencetolkning' og 'biograftekstning', nævnt i tabel 9.2.2. Som det også fremgår af min pilesignatur i oversigterne, er det ikke altid muligt at foretage en præcis afgrænsning af de enkelte tekst- eller oversættelsestyper. Man kan derfor i en række tilfælde vælge at tale om prototyper, ligesom det har været gjort i en mere fagsproglig sammenhæng (Kewley-Draskau 1994: 98; Snell-Hornby 1988: 29-36). Tilbage står, at de enkelte typer eller prototypers profiler afviger klart fra hinanden i et mangedimensionalt system som det jeg her benytter, og det forekommer pædagogisk mest hensigtsmæssigt.

Tabel 9.2.1

Kildetekst-parametre**Eksempler****1. Faktualitet**

Falsificerbar
/ Ikke-falsificerbar tekst

Dokumentarprogram om Afrika
/ Spillefilmen *Out of Africa*

2. Funktion

Informativ > Agiterende
> Underholdende

Bykort over Bergen > Reklameplakat
> Vittighedstegning

3. Autoritet

Normativ / Ikke-normativ

Koranen / *1001 Nats Eventyr*

4. Aldersmæssig status

Nutidig
> Ældre > Klassisk

Moderne drama
> Skuespil af Ibsen > Græsk tragedie

5. Miljø

Velkendt > Eksotisk

Engelsk vits > Japansk vits

6. Sproglige konventioner

Sammenfaldende > Kulturspecifikke

Amerikansk tv-drama > Amerikansk politifilm

7. Forventet levetid

Permanent > Kortvarig

Poesi > Nyhedstelegram

8. Semiotisk struktur

Monosemiotisk (enkel)
/ Polysemiotisk (sammensat)

Catch 22 som roman
Catch 22 som film

9. Sproglig form

Tale / Skrift

Foredrag om oversættelse / Artikel om oversættelse

10. Afkodningsrytme

Bestemt af afsender
/ Bestemt af modtager

Film
/ Bog

11. Tekstens ophavsmand

Kendt
/ Anonym

Donald Duck-historie af Carl Barks
/ Ukrediteret Disney-historie

12. Modtagerskare

Begrænset
> Ubegrænset

Forretningsbrev
> Adresseløs forsendelse

Tabel 9.2.2

<u>Oversættelses-parametre</u>	<u>Eksempler</u>
1. Formål med oversættelsen Bevaret tekstfunktion / Ændret tekstfunktion	Gamle Testamente som førkristne sagn / Gamle Testamente som del af kirkebibel
2. Transmissionsretning Til oversætterens modersmål / Fra oversætterens modersmål	Eco på norsk ved en nordmand / Gaarder på italiensk ved en nordmand
3. Transmissionsvej Direkte / Via relæ	Tekstning til norsk fra engelsk / Via svensk
4. Arbejdsgrundlag Kun kildeteksten / Eksisterende hjemlig(e) oversættelse(r)	Oversættelse af nutidig tekst / Nyoversættelse af klassiker
5. Oversætterens ansvarssområde Hele det oversatte værk / Kun den sproglige form	Tv-tekstning / Biograftekstning
6. Oversættelsens tilblivelse Forhåndsudført > Improviseret	Normal døvetekstning (indkodet før udsendelsen) > Simultantekstning (udformes under udsendelsen)
7. Oversættelsens sproglige omfang Udvidet > Fuldt > Kondenseret > Resumeret	Annoteret bogværk > EU-lovparagraf > Undertekster > Abstract
8. Balance mellem de semiotiske kanaler Isosemiotisk (tale til tale el. skrift til skrift) / Diasemiotisk (tale til skrift el. omvendt)	Dubbing / Tekstning
9. Tilstedeværelse af originalens elementer Alle semiotiske kanaler til stede > Visse kanaler til stede > Kildeteksten ikke til stede	<i>Rigoletto</i> på italiensk, med norske overtekster > <i>Rigoletto</i> sunget på norsk > Oversat libretto til <i>Rigoletto</i>
10. Status som oversættelse Klar (oversætter krediteret) / Uklar (oversætter ikke krediteret)	'Lødig' novelle / Ugebladsnovelle
11. Sproglig interaktion mellem oversætter og modtager Umulig > Nødvendig	Konferencetolkning > Tolkning i sundhedsvæsenet
12. Tilpasning til særlige modtagere Ja: flere varianter / Nej: én national version	Valgfri tv-undertekster / Standardtekster

Selv om jeg vil mene at disse to gange tolv parametre kan give et præcist signalement af henholdsvis tekst og oversættelse, kan der selvfølgelig inddrages yderligere en lang række forhold til nærmere bestemmelse af forholdet mellem original og oversat version. Et forhold som blev nævnt af flere af deltagerne i *Fagspråkskonferansen 1998* er de mulige relationer mellem afsender og modtager, i tabel 9.2.1 repræsenteret ved kildetekst-parametrene 11 og 12. Væsentligt

er det for eksempel, hvis en tekst som er skrevet af en fagmand til andre fagfolk, i den oversatte version snarere henvender sig til lægfolk. Dette "tab" af jævnbyrdighed mellem afsender og modtager behøver dog lige så lidt som andre ændringer i forhold til originalen (se fx oversættelsesparameter nr. 1 i tabel 9.2.2) at betyde at oversættelsen er ringere end originalen; den har bare fået et andet publikum.

Og netop spørgsmålet om publikum er afgørende, når det drejer sig om tekstning. Det gælder uanset om der er tale om specielle faktaprogrammer eller mere "almene" underholdningsprogrammer og film. I det følgende afsnit vil jeg se nærmere på den sidste af de 12 oversættelsesparametre, den der handler om tilpasning af oversættelsens form til de aktuelle modtagere af oversættelsen.

10. **Tekstning i fremtiden: skabelontekster eller individuel tekstning?**

Når tv-transmissioner snart kommer til at foregå digitalt, vil tværsproglig tekstning via teletekst, en type vi endnu kun finder fra satellit-tv, også blive udbredt i jordbaseret tv. En god udvikling, blot den ikke følges af en uheldig, men meget udbredt praksis inden for dagens satellit-tv: **skabelontekstning**. Dette fænomen - beslægtet med **relæoversættelse** af trykte faglige tekster - består i, at et tv-program tekstes fra originalsproget - typisk engelsk - til et regionalt 'hovedsprog' hvorfra der udarbejdes kloner på et eller flere andre sprog i regionen (jf. oversættelses-parameter 3).

Teknisk foregår det på den måde, at såvel undertekster som tidskoder lagres på en master-diskette, en slags skabelon hvorfra man så kan fremstille billige versioner på de ønskede sprog ved blot at lade oversætteren erstatte teksten på 'skabelon-sproget' med tekst på det lokale sprog. Ved at beholde skabelonens dialogopdeling og indkodningsrytme sparer tv-stationen eller tekstningsfirmaet penge til tidskrævende arbejde, men fejl i skabelonen kan let overføres til den lokale version, ligesom denne kan komme til at indeholde sproglige og æstetiske træk, som ikke er korrekte eller hensigtsmæssige i det pågældende sprog eller den pågældende tekstningstradition.

I Skandinavien kender vi skabelon-fænomenet fra tekstningen af blandt andet TV3's programmer, der jo for en stor dels vedkommende er engelsksprogede. Ofte tekstes disse programmer først til svensk, hvorefter der laves danske og norske kopiversioner. Selv om en vellykket tekstning på svensk kan være en god støtte for en norsk eller dansk tekst, risikerer svenske stavemåder, ordbetydninger og sætningskonstruktioner at smitte af, når der skal tekstes til de andre, beslægtede sprog.

Et typisk eksempel på sådanne fejl har været, at man i TV3's danske tekster hyppigt har gengivet ordet 'breakfast' med 'frokost' - det samme som 'lunsj' på norsk. Årsag: 'morgenmad' hedder 'frukost' på svensk! Og nok så slemt: Den sendrægtige svenske tekstningsrytme (beskrevet i afsnit 3.5), kombineret med hyppig brug af udfyldte tolinjede tekstblokke, betyder at den danske eller norske tekster får mindre med af originaldialogen i 'sin' tekstning - medmindre han eller hun gratis vil påtage sig det kæmpe arbejde det er at nyopdele og omkode hele tekstningen, bestående af måske 1000 tekster.

Men samtidig med at teletekst-teknologien altså giver de kommercielle tv-stationer mulighed for at købe klaser af tekstninger til lavpris, giver den også mulighed for at fremme en udvikling hen imod **individuel tekstning**. Hermed sigter jeg til en situation hvor hver enkelt seer via sin fjernbetjening har valget imellem et antal af fx følgende versioner:

- 0) en utekstet gengivelse af programmet
- 1) en normal tekstning på kildesproget, oftest engelsk
- 2) en ordret gengivelse af dialogen på kildesproget (for seere der forstår fremmedsprog)
- 3) en helt uforkortet oversættelse af dialogen (for de hurtige læsere)
- 4) en normal tekstning på nationalsproget, fx norsk
- 5) en normal tekstning på et nationalt mindretalssprog, fx samisk
- 6) en supplerende tekstning med encyklopædiske fodnoter på en særlig tekst-tv-side (især velegnet til fakta-programmer, også hjemlige)
- 7) en forenklet tekstning for svage læsere
- 8) en særlig hørehandicap-tekstning støttet af piktogrammer med lydeffektsymboler

Afhængig af programtype og sammensætningen af den forventede målgruppe kunne tv-stationerne tilbyde forskellige sæt af tekstninger, hvis man da ikke ville satse på at udarbejde fx alle de 8 tekstninger, jeg har skitseret her. Da merarbejdet med at lave flere versioner af samme program vil være til at overskue, vil fx 5 tekstninger af et givet program koste væsentligt mindre end 5 gange normalprisen for en tekstning.

Som oversættelsesmetode er dubbing op til 15 gange så kostbar som tekstning: Dubbing kræver - foruden en række skuespillere - et kostbart lydstudie, mens tekstning ved hjælp af et særligt pc-program kan foretages (af én person) med et minimum af teknisk udstyr. Derfor ville man i de større sprogsamfund kunne få et meget varieret udbud af tekstninger for mindre end halvdelen af det man i dag betaler for én dubbing.

Et sådant nybrud inden for tv-tekstning er mere påkrævet end nogensinde, og ideen om publikumsvalgte tekstningsversioner har flere gange været foreslået af fagfolk, såvel i énsprogede kulturer (Bernbom Jørgensen 1992) som i tosprogede (Gummerus 1996).

I lande som Danmark og Norge vil der i første omgang blive tale om en betragtelig merudgift, men dels kan teksterne bruges til fremtidige genudsendelser eller sælges til andre tv-stationer eller videofirmaer, dels kan individuel tekstning blive en konkurrenceparameter, en fjer i hatten, i kampen om seernes gunst.

Hvis man i de europæiske tv-selskaber kan gøre op med vanetænkningen på området - hvor de større sprogsamfund tvangsfodrer seerne med dubbing og andre former for indtaling, og hvor de mindre sprogsamfund klemmer alle seerne ned i én og samme tekstning - er der kun én alvorlig hindring for 'skræddersyede' tv-tekster: Endnu har under to tredjedele af de (vest)europæiske hjem et fjernsyn med teletekst. Men det er kun et spørgsmål om tid; med undtagelse af små, transportable apparater sælges der (i den rige del af verden) nu kun teletekstmodtagere.

Så i en lang række lande vil der i løbet af ganske få år være mulighed for at lade den enkelte seer, eller familie, vælge den sproglige form som -afhængig af det valgte program - opfylder deres behov: Man kan give sig selv sprogundervisning (version 0, 1 eller 2), slappe af til et underholdningsprogram (version 4 eller 5), tage hensyn til børn eller gamle (version 7 og 8), eller sikre sig fuld forståelse af det der omtales eller henvises til i fx et dokumentarprogram (version 6, evt. sammen med version 4).

Eller man kan i stedet lade sig opsluge af en teksttype, hvor man ikke selv vælger oversættelsen, men til gengæld styrer læsetempoet: en god bog.

LITTERATURHENVISNINGER

- Bernbom Jørgensen (1992) "Målgruppeorienteret tv-tekstning"
 i: Gottlieb, Henrik & Birgit Nedergaard-Larsen (red.) *Tekstning: Oversættelse efter mål*: 100-124
 Danske Afhandlinger om Oversættelse nr. 3
 Center for Oversættelse, Engelsk Institut, Københavns Universitet
- Chaballe, Louis Yvon & Jean Klein (1994)
 "Formation et pratique de la traduction professionnelle en Belgique francophone"
 i: *META, Journal des Traducteurs*, vol. 39, no. 1: 69-77. Montréal
- Gambier, Yves (red.) (1997) *Language Transfer and Audiovisual Communication. A Bibliography*
 Unipaps, Turku Universitet
- Gammelgaard, Ellen (1993)
 "He reckons there's too much padding in them". Case-study af en tekstning til dansk af en episode af
 det engelske underholdningsprogram "Colin's Sandwich"
 Projekt opgave, Center for Oversættelse, Engelsk Institut, Københavns Universitet
- Gellerstam, Martin (1986) "Translationese in Swedish novels translated from English"
 i: Wollin, L. & H. Lindquist (red.) *Translation Studies in Scandinavia*: 88-95
 Lund University Press, Lund
- Gottlieb, Henrik (1994)
Tekstning - Synkron billedmedieoversættelse. Danske Afhandlinger om Oversættelse nr. 5
 Center for Oversættelse, Engelsk Institut, Københavns Universitet
- Gottlieb, Henrik (1997) *Subtitles, Translation & Idioms*. Ph.D.-afhandling
 Center for Oversættelse, Engelsk Institut, Københavns Universitet
- Gottlieb, Henrik (1997a)
 "You got the picture?". On the polysemiotics of subtitling wordplay
 i: Gottlieb 1997: 185-217
- Gottlieb, Henrik (1997b)
 "Tekstning: et polysemiotisk puslespil. Eller: kunsten at tilføje en brik uden at ændre billedet"
 i: Gottlieb 1997: 135-163
- Gottlieb, Henrik (1998)
Interlingual Subtitling since 1929: An International Bibliography
 Center for Oversættelse, Engelsk Institut, Københavns Universitet
- Gottlieb, Henrik (under udarbejdelse)
 "Anglicisms and TV Subtitles in an Anglified World"
 Foredrag holdt ved "Languages & The Media"-konferencen i Berlin, 15-16. oktober 1998
- Gummerus, Eivor (1996) "Sous-titrage bilingue à la télévision. Expérience d'une langue minoritaire.
 Le suédois en Finlande"
 i: Gambier, Yves (red.) *Les transferts linguistiques dans les médias audiovisuels*: 165-171
 Presses Universitaires du Septentrion 1996
- Haddal, Odd (1989) "Tekstingspraksis i Norge"
 i: *Nordisk tv-tekstning*: 18-30
- Hartama, Marko (1996)
 "Disclosure" of Subtitling Strategies. An Analysis of Cinema and Video Subtitling of a Feature Film
 Upubliceret Pro Gradu-afhandling, Helsinki Universitet, Kouvola
- Heine, Jytte (1994) "Tv-tekster til tiden - oversættelse og tekstning af nyheder"
 i: *Hermes, Journal of Linguistics*, no. 13: 235-249. Århus
- Hjørnager Pedersen, Viggo & Niels Krogh-Hansen (red.) (1994)

Oversættelseshåndbogen. Munksgaard, København

Ivarsson, Jan (1992)

Subtitling for the Media: A Handbook of an Art. Transedit, Stockholm

Kaufmann, Francine (1998) "Aspects de la traduction audiovisuelle en Israël"

i: *META. Journal des Traducteurs*, vol. 43, no. 1: 130-141. Montréal

Kewley-Draskau, Jennifer (1994) "Om oversættelse af fagsprog"

i: Hjørnager Pedersen & Krogh-Hansen (red.) 97-108

Krogh-Hansen, Niels (1994) "Oversættelse af fagsproglige tekster"

i: Hjørnager Pedersen & Krogh-Hansen (red.) 109-125

Lomheim, Sylfest (1995)

"L'écriture sur l'écran. Stratégies de sous-titrage à NRK; une étude de cas"

i: Gambier, Yves (red.) *Communication audiovisuelle et transferts linguistique*.

Audiovisual Communication and Language Transfer: 288-293

Særnummer af *Translatio. Nouvelles de la FIT. FIT Newsletter* 1995, no. 3-4

Nordang, Øystein Njaal (1989) "Kommersiell video- og fjernsynsteksting i Norden"

i: *Nordisk tv-teksting*: 111-116

Nordisk tv-teksting. Rapport fra en konferanse på Schæffergården ved København 25.-27. nov. 1988.

Nordisk Språksekretariats Rapporter 12. Oslo 1989

O'Shea, Billy (1996) "Equivalence in Danish news subtitling from Northern Ireland"

i: *Perspectives. Studies in Translatology*, 1996, no. 2: 235-254. København

Ramael, Aline (1996)

"From the BBC's "Voices from the Island" to the BRTN's "De President van Robbeneiland".

A case study in TV translation"

i: *Linguistica Antverpiensia*, no. 29-30, 1995-1996: 107-128

Snell-Hornby, Mary (1988) *Translation Studies - An Integrated Approach*

John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia

Tveit, Jan Emil (1994) "Subtitling and information entropy"

i: *Applications and Implications of Current LSP Research*, volume II.

Brekke, Magnar; Øivin Andersen, Trine Dahl & Johan Myking (red.)

Proceedings from the 9th European Symposium on LSP, Bergen 2-6.08.1993